

Fisket historisk överblick

Fångstmän har rört sig i Kvarken redan under stenåldern. Kvarkens skärgård har haft fast bosättning sedan medeltiden, medan bosättning året om kom t.ex till Mickelsörarna först på 1800-talet.

Det äldsta omnämmandet i litteraturen om Kvarken är från 1300-talet. Fisket och säljakten har varit en av huvudnäringarna från och med medeltiden och framåt, fram till slutet av 1800-talet. Första högkonjunkturen för Östersjöfisk som handelsvara inträffade under Hansatiden, från och med mitten av 1300-talet. Den välorganiserade handeln med salt utgjorde startskottet för högkonjunkturen, vilken varade ända fram till 1600-talet.

Fisket i våra trakter har kännetecknats av stor rörlighet och ett brett kontaktnätverk, bland annat genom byteshandel och export. Den saltade och torkade fisken fraktades av bönderna till Stockholm i båtar eller små skutor (3-8 man, främst under hösten).

Kung Gustav Wasa såg möjligheter att öka inkomsterna för kronan och det mest givande fisket väckte hans intresse. Fisket

inomskärs gick inte att komma åt eftersom där gällde den gamla sedvanerätten "den äger vatten som äger land", som sedan tidigare var fastslaget i landskapslagarna.

Under 1600-talet togs utskärsfisket allt mera i bruk och de långa avstånden gjorde att man byggde fiskarbastun. Ytterskärgårdens öar blev därmed bebodda under sommartiden och små samhällen med fiskarstugan/bastun "saltanhus", hamn och små odlingar uppstod. Spåren efter det omfattande utskärsfisket ses som större eller mindre grupper av tomtningar, men också gistvallar och båt-lämningar.

I början av 1900-talet var majoriteten av fiskarbefolkningen obesuttna, dvs. de var för sitt fiske beroende av arrendeavtal med mark – och vattenägare. Det fanns även bönder som fiskade på heltid, speciellt i den yttre skärgården, men det var bland de obesuttna som den största gruppen yrkesinriktade fiskare fanns.

Ett speciellt drag i Kvarken är vinternotfiske under isen, som blev vanligare under 1900-talet. Finlandsvenska fiskare

introducerade trålfiske i landet år 1956. I Kvarkenregionen hade så gott som varje by en fiskehamn. Sik- och laxfiske har blivit allt viktigare under slutet av 1900-talet.

Under det senaste seklet har fiskets betydelse i ett nationalekonomiskt perspektiv minskat - det är dock viktigt att hålla isär nationell och regional ekonomi.

Rätten till fiske

Till allmänna fiskevatten, kronovattnet, kan räknas den havszon eller utskärszon, där var och en har haft rätt att fiska åtminstone sedan Gustav Vasas tid. Här har alla haft rätt att fiska strömming mot en viss avgift till kronan och senare till staten. Fisket inomskärs kom Gustav Vasa inte åt på samma sätt eftersom där gällde gamla sedvanerätten "den äger vatten som äger land" som sedan tidigare var fastslaget i landskapslagarna. För fiskerätten var bönderna skatteskyldiga.

Redan i början av 1300-talet fick kustborna ensamrätt till fisket i de inbundna vattnen (med inbundet vatten avsågs de rålagda kustvatten, som låg intill strandängarnas åkrar och ängar). Markinnehav som grunden och förutsättningen för rätten till fiske i närliggande vatten är sålunda mycket gammal.

Österbottens landskap genomgick en ständig förändring till följd av landhöjningen, vilket gjorde det i praktiken omöjligt att reglera äganderätten till tillandningen (nytt land kom till som ett resultat av landhöjningen). En följd av detta blev att tillträdet till fiskeresurserna var förhållandevis öppet och tillgängligt för alla befolkningsskikt.

Tabell . Exporten från den österbottniska allmogen var som störst under slutet av 1500 talet, speciellt i Mustasari socken där exporten hade en blomstringstid. Torrfisken var lufttorkad och kunde vara av flera olika arter (gädda, sik, braxen och id) 11ispund = 8,5 kg, 1 tr = tunnor

Mustasaari åren	1579	1580	1590	1600
Torrfisk	1348 lp.	48 lp.	104 lp.	160 lp.
Saltströmming	400 tr	64 tr	520 tr	59 tr

Världsarv

Kvarkens skärgård

svenska |

Obesuttna kunde fiska fritt i de kustnära vatten som tillhörde byarna, eller vars ägoförhållanden var oreglerade. Åtminstone fram till 1920-talet kunde de utan ekonomisk ersättning nyttja byns samfällda fiskevatten. Kustfiskevattnen i Österbotten var tillgängliga på ett helt annat sätt än i t.ex. Skärgårdshavet och Nyland.

I en del byar var dock vattnen indelade och reglerade t.ex. i Björköby var fiskevattnen strikt indelade för sik, strömmings och verkfisket.

Sedan urminnes tider har fiskevattnen varit indelade i tre skifteslag; Brådd, Skägg och Galt (namnen sägs komma från byns tre första stamfäder). Dessa fiskade på sex landfiskeskär som ägdes gemensamt av byns mantalsägare. Landfiskeskären var årade dvs. bytte årligen innehavare i en bestämd ordning, efter en uråldrig sed. Varje skifte indelades i två (not)armar och enligt det här systemet fiskade medlemmarna i armen i samma vatten vart sjunde år. Man använde fiskevattnet enligt ett system för att ingen skulle få ett bättre fiske, man fiskade i tur och ordning. I andra byar gick notningen enligt mantal men i Björköby gick det efter hur lång notarmsdel man deltog med

Strömmingsfiske

Strömmingen som resurs, har haft en särställning när det gäller fisket och fiskhandelns betydelse för skärgårdsborna. Strömming räknades som stapelföda och konsumerades i sådana mängder att man inte räknade det som fisk. Man skilde på strömming och fisk – den egentliga fisken var så kallat fjällfisk. Till gruppen fjällfisk hörde under gångna tider fiskar som vi inte längre beaktar som människoföda (bl.a. braxen, id, mört) – trots att de idag kanske är på väg att uppleva en ny renässans.

STRÖMMINGSRYSSJA. FOTO: SEPPO LAMMI

Strömmingsfiske bedrevs med skötar och strömmingsnot samt senare även med strömmingsryssja. När man fiskade på allmänningens vatten (kronovatten) skulle en sjättedel av fångsten ges som tullströmming till kronan. Tidigare använde skärgårdsborna uteslutande enaren dvs. en slags strömmingsnot, medan man under slutet av 1800-talet övergick till skötar.

Vårfisket var i relation till sommar- och höstfisket (utskärsfiske) obetydligt. Utskärsfisket i yttre havsbandet med skötar bedrevs på kända strömmingsgrund; Storskär, Norrskär (Alken), Klobudden (Klobbskat), Valsörarna, Rikgrund (Ritgrund) och Mickelsörarna. Här kunde man under en natt fylla behovet av fisk för vintern och även få färskströmming till försäljning. År 1564 var det 76 bönder som fiskade här med 120 skötnät i 38 båtar, jämför med 3000 invånare totalt i Mustasari socken. Fångsten var den tiden ca 1-2 tunnor per år och bonde.

Ett skötbåtlag bestod av två man och de hade 12-14 skötar. Skötarna lades ut varje kväll under fiskesäsongsom vädret tillät. På kvällen tog man ned skötarna

från krakan (torkställning) och stenade dem (satte fast tyngder). Vättarna gjordes i ordning. Man rodde eller seglade ut till de kända strömmingsgrynnorna, väl framme, en bit från grynnan, skötöden ena om roendet och den andra om utläggandet av skötarna. Fram till 1835 lades skötarna i en rak linje från grynnan, senare gjordes en bukt eller krök i slutet av skötändan - därav namnet skötkrokfiske. På 1880-talet började man lägga skötarna som ketsor. Till varje ketsa behövdes 4 skötar, två till armen och två till ketsan som läggs runt armens yttre ända. Det ålderdomliga fisket med raskskötar ute vid fiskelägena fortgick in på 1900-talet.

Eftersom skötarna skulle upp och torka efter varje fisketur tog man med virke för att göra "krakar" på vilka skötarna upphängdes.

Skötfiske med anknytning till fiskelägen fortsatte in på 1900-talet. Under de första decennierna hade den österbottniska kusten en mängd regelbundet besökta fiskelägen med väl underhållna boningshus och bodar. Vid sidan av krokskötter och raskskötar blev strömmingsstorrys-

Världsarv

Kvarkens skärgård

svenska |

sjan ett viktigt redskap. Med storströmmingsryssjan kunde man bedriva rationell massfångst. Fisket bedrevs såväl i den inre som i den yttre skärgården. Storryssjan lades ut så snart isen gick och fick vara kvar över midsommar fram till slutet av juli. Den största svårigheten med storryssjefiske var att finna rätt plats för utläggningen. Ställen som år efter år hade gett goda fångster kunde plötsligt ge dålig utdelning. De växlande isförhållandena gjorde att fiskesäsongen kunde variera i längd.

Fiske med not

Fiske med not har bedrivits under långa tider i våra trakter och fisket kan indelas i vinternot, isnot, landnot och stötnot. Noten var ett dyrbart och arbetskrävande redskap som av tradition ägts av ett flertal gårdar, ofta 6-12 stycken ihop. Dessa byggde och underhöll noten tillsammans och hade även till uppgift att skaffa arbetskraft till notlaget. Fångsten fördelades in natura mellan delägarna. De stora vinternotarna, som togs i bruk i slutet av 1800-talet, ledde till förändringar i organisationen. Fångsten började säljas i större partier till städerna och arbetet i delägarlagen började ersättas i pengar istället för in natura. Man strävade efter att få strömming och nors som rörde sig i täta stim i en del större kustfjärdar.

Vinter fiske

Under vintern fiskade man förutom med not även med nät, krokar och ryssjor. Fisket bedrevs främst av obesuttna eftersom de inte hade någon annan inkomst vintertid. Även den jordägande befolkningen fiskade med strömmingsnät under vintern i fjärdar och vid grund.

Rumnät användes för fångst av lake och sik. De sattes ut på lämplig plats, ett stycke från ett undervattensgrund eller mellan två dylika. Botten skulle helst ha bottenvegetation, dvs. mjukbotten, annars fastnade nätens sänken mel-

NÄT MEDNÄVERTYNGD. FOTO: HANS HÄSTBACKA

lan stenar på botten och näten kunde bli besvärliga att få upp. Därför var lodningen av fiskeområdet av stor vikt. Fiskaren skulle även kontrollera havsvattenståndet, för vid lågvatten fanns risk för att näten blev fastfrusna i isen.

Verkfiske och fiske i bäckar och åar

Under flera hundra år var fisket i de många små träsken, bäckarna och åarna av stor betydelse, speciellt under våarna när fisken steg upp för att leka. Stick- och spjälketsor (-katsor, en träkonstruktion utan garn användes. Ketsan bestod av träspjälor (av fettallar), stickor eller käppar nedstuckna i sjöbotten, så tätt intill varandra att de bildade stängsel. Öppningen in till den krok - hjärtformade delen var liten och kunde lätt stängas.

När fisken förirrat sig in i inhägnaden lip-pades bytet upp med håv. Det här fångst-sättet var endast möjligt i grunt vatten. Verkan var egentligen en form av damm eller brokonstruktion över vattendrag, med en öppning i mitten, dit man styrde den stigande vandrande fisken. Dessa

fångades med små ryssjor, så kallade lanor, bäckryssjor och rännilsryssjor. Om våren när friskvattnet nått bäck eller åmynning började fisken stiga, då gällde det att inom ett par timmar få ut fiske-redskapen i vattnet. Den bästa fångsttiden varade endast några dagar, gäddorna kom först upp i vattendraget, sen abborrarna och tillsist idarna.

Verkan byggdes av trävirke, pålar och ris, trodor (stänger), granruskor, samt ändtoppar av träd. Från vardera sidan av bäcken, eller sundet, byggde man ut en arm så att en öppning kvarlämnades i mitten, i huvudfåran, där fångstredskapet i sinom tid skulle placeras. Armarna bildade en stängande vägg som hölls på plats av stenar och nedslagna pålar, den var så tät att fisken inte kunde hitta en väg igenom den.

Tvärsöver bäcken vid öppningen lade man ett par stadiga träd, plankor eller stänger, som bildade en brygga att stå på då man satte ut ryssjan eller vittjade. De största verkarna var över sund och var uppbyggda av stenbryggor.

Världsarv

Kvarkens skärgård

svenska |

Lanan var ett mindre ryssjeredskap byggt av grovt hampgarn, som hölls utspänt av en träram och ett dussin språtar (spröt). I den rektangulära träramen var språtarnas grövre ändar fästa. Språtarna var böjda över en gjord, så att deras spetsar förenades i stryton (struten). Fyra mindre språtar i ramen höll ingångsgarnet utspänt. Det fanns lanor av olika storlekar, en vanlig lana mätte ca 130 cm i längd, 45 cm i bredd och 55 cm i höjd.

Fiske med krogredskap

Fiske med gäddkrokar inleddes vid sekelskiftet 1800-1900-talet. Det fanns färdigt tillverkade gäddkrokar vilket gjorde att gäddfisket var mindre arbetsdrygt än laxfisket. Från och med 1930 - talet började man använda gäddsaxar. Fiske av gädda med sax och krok har försiggått i sund, vikar och fjärdar.

Långrev består av agnät och rev som var upp till 5 km lång. Reven kunde ha mellan 800 till 1000 krokar. Man skilde på abborr- och gäddrev. Den senare försågs med mässingtafsar eftersom tafsar av bomull inte höll för gäddornas tänder. När man fiskade abborre och mindre gäddor användes mindre krokar, oftast en lite större metkrok.

Tafsarna till krokarna tillverkades av fiskaren själv och kunde vara upp till 30 cm långa. Det konstruerades lådor där långreven kunde placeras utan att trasslas ihop sig och utan att man behövde ta loss tafsarna. Anskaffning av mycket och färskt betesmaterial var emellanåt arbetsdrygt. Man lade ut långreven om kvällen och den togs upp följande morgon, en person skötte årorna och den andra lade ut reven. Den lades ut i bukter och krokar i närheten av stengrund och vid branta stränder. Här och där längs med reven sattes flöten fast.

SIKFISKE MED NÄT. FOTO: HANS HÄSTBACKA

När man fiskade gädda med gäddkrokar användes levande agn. Krokarna var oftast försedda med mässingtafsar för att inte gäddans vassa tänder skulle skära av reven. Reven var nystad runt en grenlyka och i revens fria ända var agnet fäst och när så gäddan tog agnet löpte reven ut. Vintertid var letton fäst vid en krökson vid vakkanten, emedan den sommertid var fäst vid en stör som var nertryckt i botten.

Vintertid fiskade man lax med så kallade lakastickor, enkla fiskeredskap gjorda av enriskykor. Dessa ersattes senare av lakrokrokar som fästes i ryggen på agnet. Krokarna, vare sig de var gjorda av en- eller grankvistar eller järntråd tillverkades av fiskaren. De var 9-10 cm långa och hade tafsar av ihop tvinnat hampgarn. Man använde små mörtar eller löjor som agn. Laken är en glupsk fisk och man kunde även använda färska i delar av strömmingar. Lakkrokarna sattes ut vid undervattensgrund där vattendjupet var 60cm -2 m djup. Reven var gjord av bomulls-

garn och med hjälp av en rännsnara sattes den fast vid en sten.

Ljustring

Med hjälp av ett kraftigt ljus under mörka höstkvällar kunde man paralysera fisken så att de låg alldeles stilla. Man åkte ut med en liten julla lugna höstkvällar och fiskaren skulle helst vara ensam. Ljuset kom från facklor av kådigt virke som sattes fast i en ställning gjord av järn. Ställningen hölls utanför båten. Ljusterjärnet – ett förgrenat järn med 5-6 tinnar fäst på ett ca 3 m långt skaft. Fiskarna blev lockade av ljuset och samlades stundtals kring båten i stort antal. Då tog fiskaren ljusterjärnet och spetsade fiskarna på detta. Ljustring blev förbjudet redan år 1930.

